

INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJIGA EGA BOLALARNING IJTIMOY MOSLASHUV XUSUSIYATLARI

M.D.Manonova¹ 

Mas'ul muallif: Manonova
Maftuna Dilshod qizi, Axborot
texnologiyalari va menejment
universiteti stajyor-o'qituvchisi.

e-mail:
maftunamannonova10103@gmail.c
om

Received: 30 Sentabr 2026

Accepted: 05 Oktabr 2026

Published: 10 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Manonova, M. D.
INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA
ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJIGA EGA
BOLALARNING IJTIMOY
MOSLASHUV XUSUSIYATLARI / M.
D. Manonova // Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.
— 2026. — T. 10, № 1. — B.
342–346.

1. Axborot texnologiyalari va menejment universiteti stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim muhitida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning ijtimoiy moslashuviga ta'sir etuvchi pedagogik va ijtimoiy omillar tahlil qilingan. Bolalarning tengdoshlari bilan muloqoti, jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki, mustaqilligi va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishiga alohida e'tibor qaratilgan. Individual va differensial yondashuv, pedagogik qo'llab-quvvatlash hamda oila va ta'lim muassasasi hamkorligining mazkur jarayondagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyoji, ijtimoiy moslashuv, maxsus pedagogika, pedagogik qo'llab-quvvatlash, individual yondashuv, ijtimoiy integratsiya, tengdoshlar bilan hamkorlik.

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье проанализированы педагогические и социальные факторы, влияющие на социальную адаптацию детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования. Особое внимание уделено общению детей со сверстниками, участию в коллективной деятельности, самостоятельности и формированию социальных отношений. Освещена значимость индивидуального и дифференцированного подхода, педагогической поддержки, а также сотрудничества семьи и образовательного учреждения в данном процессе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, социальная адаптация, специальная педагогика, педагогическая поддержка, индивидуальный подход, социальная интеграция, сотрудничество со сверстниками.

FEATURES OF SOCIAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract. This article analyzes the pedagogical and social factors influencing the social adaptation of children with special educational needs in an inclusive education environment. Particular attention is paid to children's communication with peers, participation in collective activities, independence, and the formation of social relationships. The importance of individual and differentiated approaches, pedagogical support, and cooperation between the family and the educational institution in this process is highlighted.

Keywords: inclusive education, special educational needs, social adaptation, special pedagogy, pedagogical support, individual approach, social integration, peer cooperation.

I. Kirish

Ta'lim tizimini insonparvarlashtirish, har bir bolaning ta'lim olish huquqini kafolatlash va ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar yaratish bugungi kunda jahon pedagogikasining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishning huquqiy asosi Salamanka deklaratsiyasida [12] va BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasining 24-moddasida [11] belgilangan bo'lib, unda inklyuziv ta'lim tizimini ta'limning barcha bosqichlarida ta'minlash zarurligi qayd etilgan.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat ta'lim siyosatining alohida yo'nalishi sifatida qaralmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashga qaratilgan ta'lim shakli sifatida ta'riflangan [1]. 2020–2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida esa ta'lim muassasalarida moslashtirilgan muhit yaratish va pedagog kadrlarni tegishli tayyorgarlik bilan ta'minlash vazifalari belgilangan [2].

Shu bilan birga, amaliyotda inklyuziv ta'lim ko'pincha bolani umumiy ta'lim muassasasiga qabul qilish bilan tenglashtiriladi. Aslida, bolaning ta'lim muassasasiga jismonan kirib kelishi uning inklyuziyasi ta'minlanganini anglatmaydi. Haqiqiy inklyuziya

bolaning tengdoshlari bilan hamkorlik qilishi, ta'lim jarayonidagi faol ishtiroki, o'z fikrini erkin ifodalashi va jamoada o'z o'rnini topishi bilan belgilanadi. Aynan shu sababli ijtimoiy moslashuv inklyuziv ta'lim samaradorligini belgilovchi mustaqil pedagogik mezon sifatida qaralishi lozim.

Muammoning dolzarbligi quyidagi ziddiyat bilan izohlanadi: bir tomondan, inklyuziv ta'limning huquqiy va tashkiliy asoslari shakllantirilgan; ikkinchi tomondan, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolaning ta'lim muhitidagi ijtimoiy moslashuv darajasini baholashning yagona, pedagogik amaliyotga qulay mezonli tizimi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Boshlang'ich ta'lim bosqichida bu masala alohida ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu davrda bolaning muloqot madaniyati, hamkorlik ko'nikmalari, mustaqilligi va jamoada o'zini tutishiga oid dastlabki barqaror tajribalari shakllanadi.

Tadqiqotning maqsadi - inklyuziv ta'lim muhitida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning ijtimoiy moslashuviga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va uni baholashning mezonli tizimini nazariy asoslash.

II. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Inklyuziv ta'limning nazariy-metodologik asoslari xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda keng yoritilgan. T. Booth va M. Ainscow inklyuziv ta'limni alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarni umumiy ta'lim muhitiga jalb etish bilan cheklab bo'lmazligini ta'kidlab, maktabda inklyuziv madaniyat, siyosat va amaliyotni birgalikda rivojlantirish zarurligini asoslaydilar. Ularning "Index for Inclusion" asarida ta'limdagi mavjud to'siqlarni aniqlash va o'quvchilarning ta'lim hamda ijtimoiy faoliyatdagi ishtirokini kengaytirish inklyuziv muhitni shakllantirishning asosiy yo'nalishlari sifatida ko'rsatilgan [13]. M. Ainscow keyingi tadqiqotlarida inklyuziyani bir marotabalik tashkiliy chora emas, balki ta'lim tizimining uzluksiz o'zgarish jarayoni sifatida talqin qiladi [14].

L. Florian inklyuziv ta'limni amalga oshirishda pedagogik amaliyotning mazmuniga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, inklyuziv ta'limning samaradorligini bolaning umumiy ta'lim muassasasida bo'lishi bilan emas, balki uning ta'lim jarayonidagi faol ishtiroki va pedagog yaratgan qo'llab-quvvatlovchi sharoitlar orqali baholash lozim [15]. L. Florian va K. Black-Hawkins inklyuziv pedagogikani "aksariyat uchun umumiy, ayrimlar uchun alohida" yondashuvdan voz kechib, barcha o'quvchilar uchun ochiq ta'lim imkoniyatlarini yaratish amaliyoti sifatida ta'riflaydilar [16].

Inklyuziyaning ijtimoiy o'lchovini maxsus tadqiq etgan ishlar mazkur maqola uchun bevosita metodologik ahamiyatga ega. M. Koster va hammualliflar ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish asosida ijtimoiy ishtirokning to'rt asosiy tarkibiy qismini — do'stona munosabatlar, tengdoshlar bilan o'zaro aloqa, bolaning o'zini jamoa a'zosi sifatida his qilishi va tengdoshlarning unga munosabatini ajratadilar [17]. G. Bossaert va hammualliflar esa ijtimoiy inklyuziyaning o'lchashda qo'llanadigan vositalarni qiyoslab, ushbu sohada yagona baholash mezonlari yetishmasligini qayd etadilar [18]. A. Garrote va hammualliflar maktab sharoitida ijtimoiy ishtirokni rag'batlantiruvchi aralashuvlarni tahlil qilib, tengdoshlar ko'magiga va hamkorlikdagi o'quv faoliyatiga asoslangan usullar eng samarali ekanligini asoslaydilar [19]. C. Nilholm inklyuziya tadqiqotlarida nazariy asoslarni mustahkamlash va amaliyotga yo'naltirilgan modellarni ishlab chiqish zarurligiga e'tibor qaratadi [20].

Mahalliy tadqiqotlarda A.Q. Xoliqov alohida ehtiyojga ega yoshlarning mustaqil hayotga ijtimoiy moslashuvi jarayonida pedagogik hamkorlikning o'rnini asoslab, moslashuvni turli mutaxassislarning muvofiqlashtirilgan faoliyati natijasi sifatida talqin qiladi [3; 4]. Nazariy jihatdan tadqiqot L.S. Vigotskiyning bola rivojlanishida ijtimoiy o'zaro ta'sirning yetakchi roli haqidagi qoidasiga tayanadi [21].

III. Materiallar va metodlar

Tadqiqotga ko'ra nazariy-tahliliy tadqiqot hisoblanadi. Uning metodologik asosini inklyuziv ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, faoliyatga asoslangan yondashuv hamda individual va differensial yondashuv tamoyillari tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar majmuidan foydalanildi: (1) ilmiy-pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish - xorijiy va mahalliy manbalar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda milliy me'yoriy-huquqiy hujjatlar tizimli o'rganildi; (2) qiyosiy tahlil - turli mualliflarning inklyuziv ta'lim va ijtimoiy moslashuvga oid yondashuvlari o'zaro solishtirilib, umumiy va farqli jihatlari aniqlandi; (3) umumlashtirish va tizimlashtirish - yig'ilgan nazariy ma'lumotlar yagona mantiqiy tizimga keltirildi; (4) nazariy modellashtirish - ijtimoiy moslashuvni baholovchi mezonlar tizimi hamda "tengdosh-bola-pedagog" o'zaro hamkorlik modeli ishlab chiqildi; (5) pedagogik kuzatishning tavsifiy elementlari - boshlang'ich ta'lim bosqichida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning tengdoshlari bilan muloqoti, jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki va mustaqilligi doirasidagi xatti-harakatlari tavsifiy tarzda tahlil qilindi.

Mezonlar tizimini shakllantirishda M. Koster va hammualliflar tomonidan ajratilgan ijtimoiy ishtirokning tarkibiy qismlari [17] hamda "Index for Inclusion" ko'rsatkichlari [13] asos qilib olindi.

IV. Natijalar

Tahlil natijalari inklyuziv ta'lim muhitida ijtimoiy moslashuvni ta'minlashda pedagoglar oltita yo'nalishga e'tibor qaratishi lozimligini ko'rsatdi: bolaning individual xususiyatlarini o'rganish va ta'lim jarayonini uning imkoniyatlariga moslashtirish; tengdoshlar bilan muloqotni rag'batlantiruvchi topshiriqlarni muntazam tashkil etish; kichik guruhlardagi hamkorlikda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolaning faol ishtirokini ta'minlash; bolaning mustaqil qaror qabul qilishi va o'z fikrini ifodalashiga sharoit yaratish; sinf jamoasida o'zaro hurmat va bag'rikenglikka asoslangan psixologik muhitni shakllantirish; ota-ona, pedagog, psixolog va maxsus pedagogning hamkorlikdagi faoliyatini yo'lga qo'yish.

Ijtimoiy moslashuv samaradorligini aniqlashda bolaning faqat o'quv natijalarini emas, balki ijtimoiy faoliyatdagi ishtirokini ham baholash maqsadga muvofiq. Shu asosda oltita mezon ajratildi va har bir mezon uchun uch darajali kuzatiladigan ko'rsatkichlar tavsiflandi (1-jadval).

Mezon	Yuqori daraja	O'rta daraja	Past daraja
Kommunikativ mezon	Tengdoshlari va pedagog bilan muloqotga mustaqil kirishadi	Muloqotni asosan boshqalar boshlaganda qo'llab-quvvatlaydi	Muloqotdan qochadi, murojaatga kam javob beradi
Faollik mezon	Guruh va jamoaviy faoliyatda o'z tashabbusi bilan qatnashadi	Rag'batlantirilganda ishtirok etadi	Jamoaviy faoliyatda deyarli qatnashmaydi
Mustaqillik mezon	Topshiriqlarni asosan mustaqil bajaradi	Ayrim bosqichlarda ko'mak talab qiladi	Doimiy va bevosita yordamga muhtoj
Hamkorlik mezon	Juftlik va guruhda vazifani taqsimlab ishlay oladi	Hamkorlikka kirishadi, lekin rolini aniqlashda qiynaladi	Birgalikdagi faoliyatdan chetlashadi
Emotsional mezon	Ta'lim muhitida o'zini erkin va xavfsiz his qiladi	Yangi vaziyatlarda tashvishlanish kuzatiladi	Doimiy hadiksirash, muhitga ishonchsizlik bildiradi
Ijtimoiy mas'uliyat mezon	Umumiy qoida va jamoaviy me'yorlarga ongli amal qiladi	Qoidalarga eslatish orqali amal qiladi	Qoidalarni qabul qilish va bajarishda qiynaladi

1-jadval. Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning ijtimoiy moslashuvini baholash mezonlari va darajali ko'rsatkichlari

Mazkur mezonlar pedagogga bolaning ijtimoiy moslashuvini bir butun holda emas, balki tarkibiy qismlar kesimida baholash imkonini beradi. Bu esa qo'llab-quvvatlash ishini bolaning aynan qaysi sohada qiynalayotganiga qarab aniqlashga xizmat qiladi. Masalan, kommunikativ mezon bo'yicha past, mustaqillik mezon bo'yicha yuqori ko'rsatkichga ega bola bilan ishlashda e'tibor muloqot vaziyatlarini modellashtirishga qaratiladi.

Tahlil shuningdek ijtimoiy moslashuvga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillarni va ularga mos pedagogik yechimlarni ajratish imkonini berdi (2-jadval).

Moslashuvga to'sqinlik qiluvchi omil	Pedagogik yechim
Tengdoshlarning noto'g'ri yoki befarq munosabati	Sinf jamoasida bag'rikenglikni shakllantirish, tengdoshlar ko'magiga asoslangan usullar
Ta'lim topshiriqlarining moslashtirilmaganligi	Bir xil mazmunni turli murakkablikdagi shakllarda taqdim etish (differentsiatsiya)
Bolaning kommunikativ tajribasi yetishmasligi	Rolli o'yinlar va kommunikativ vaziyatlarni bosqichma-bosqich modellashtirish
Doimiy yordamga o'rganib qolish (ortiqcha vasiylik)	Ko'makni bosqichma-bosqich kamaytirish, mustaqil harakat maydonini kengaytirish
Oila va ta'lim muassasasi hamkorligining sustligi	Ota-onalar bilan muntazam qayta aloqa, yagona talablar tizimini kelishish
Pedagogning maxsus tayyorgarligi yetarli emasligi	Malaka oshirish, maxsus pedagog va psixolog bilan uzviy hamkorlik

2-jadval. Ijtimoiy moslashuvga to'sqinlik qiluvchi omillar va ularni bartaraf etishning pedagogik yechimlari

Tadqiqot natijasida ijtimoiy moslashuvni ta'minlashning "tengdosh-bola-pedagog" o'zaro hamkorlik modeli ishlab chiqildi. Model ijtimoiy moslashuvni uch subyektning muvofiqlashtirilgan faoliyati natijasi sifatida talqin qiladi (3-jadval).

Subyekt	Asosiy vazifasi	Kutilayotgan natija
Bola	O'z ehtiyojini ifodalash, faoliyatga qo'shilish, mustaqillikni oshirish	Ijtimoiy faollik va o'ziga ishonchning ortishi
Tengdoshlar	Birgalikdagi faoliyatga jalb etish, qo'llab-quvvatlash, qabul qilish	Jamoadagi teng huquqli a'zolik maqomining shakllanishi
Pedagog	Muhitni moslashtirish, hamkorlik vaziyatlarini loyihalash, ko'makni tartibga solish	Barqaror va boshqariladigan inklyuziv muhit

3-jadval. "Tengdosh-bola-pedagog" o'zaro hamkorlik modelining tarkibiy qismlari

Modelning asosiy qoidasi shundan iboratki, pedagogning vazifasi faqat alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolaga yordam berish bilan cheklanmaydi - u sinfdagi boshqa o'quvchilarda ham hamkorlik, o'zaro yordam va bag'rikenglik ko'nikmalarini shakllantirishi lozim. Shu bois guruhli mashg'ulotlarda bolaga alohida vazifa berish bilan cheklanmasdan, uni umumiy topshiriqning faol ishtirokchisiga aylantirish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv bolaning "alohida" ekanligini ta'kidlashdan ko'ra, uning jamoa bilan birgalikdagi faoliyatdagi imkoniyatlarini namoyon etishga xizmat qiladi.

V. Muhokama

Olingan natijalar inklyuziv ta'lim muhitida ijtimoiy moslashuvni faqat maxsus pedagog yoki psixolog faoliyati doirasida tashkil etish yetarli emasligini ko'rsatadi. Ijtimoiy moslashuv butun ta'lim jamoasining muvofiqlashtirilgan faoliyatini talab qiladigan kompleks pedagogik jarayondir. Ushbu xulosa A. Garrote va hammualliflarning maktab sharoitidagi aralashuvlar samaradorligi bo'yicha xulosalari bilan uyg'unlashadi: tengdoshlar ko'magiga va hamkorlikdagi o'quv faoliyatiga asoslangan usullar bolaning ijtimoiy ishtirokini oshirishda eng samarali vosita hisoblanadi [19].

Ishlab chiqilgan mezonlar tizimi G. Bossaert va hammualliflar qayd etgan muammoga - ijtimoiy inklyuziyani baholashda yagona vositalar yetishmasligiga [18] amaliy javob berishga urinish sifatida qaralishi mumkin. Uning M. Koster va hammualliflar modelidan [17] farqi shundaki, mezonlar tadqiqotchi uchun emas, balki boshlang'ich sinf pedagogining

kundalik kuzatuv uchun moslashtirilgan va har bir daraja aniq kuzatiladigan xatti-harakat orqali tavsiflangan.

Tadqiqot natijalari L. Florianning inklyuziv pedagogika haqidagi qarashlarini [15; 16] boshlang'ich ta'lim materialida qo'llab-quvvatlaydi: ta'lim muhitining moslashuvchanligi bolaning shaxsiy imkoniyatlaridan kam ahamiyatga ega emas. Shu nuqtayi nazardan, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolaning ijtimoiy moslashuvi "bolani mavjud muhitga moslashtirish" bilangina emas, balki ta'lim muhitini bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirish bilan ham belgilanadi.

Amaliy jihatdan alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning ijtimoiy moslashuvini rivojlantirish uchun ta'lim muassasasida quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish maqsadga muvofiq: bolaning individual ta'lim ehtiyojlarini muntazam o'rganish; moslashtirilgan ta'lim topshiriqlaridan foydalanish; juftlik va kichik guruhlardagi hamkorlik faoliyatini kengaytirish; tengdoshlar ko'magiga asoslangan usullarni qo'llash; kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish; mustaqil faoliyatni bosqichma-bosqich rivojlantirish; ota-onalar bilan muntazam pedagogik hamkorlik olib borish; pedagog, psixolog va maxsus pedagog o'rtasida uzviy hamkorlikni ta'minlash. Boshlang'ich sinflarda o'yin, rolli vaziyatlar va amaliy topshiriqlar bunday ishning eng samarali vositalari hisoblanadi.

VI. Xulosa

Inklyuziv ta'lim muhitida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning ijtimoiy moslashuvi murakkab, ko'p omilli va tizimli pedagogik jarayon hisoblanadi. Tadqiqot natijalari bolaning ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashuvi uning individual imkoniyatlaridan tashqari, ta'lim muhitining moslashuvchanligi, pedagogik qo'llab-quvvatlash darajasi, tengdoshlar bilan hamkorlik va oila-ta'lim muassasasi munosabatlariga ham bevosita bog'liq ekanligini ko'rsatdi.

Tadqiqot doirasida ijtimoiy moslashuvni baholashning oltita mezonli tizimi ishlab chiqildi va har bir mezon uchun uch darajali kuzatiladigan ko'rsatkichlar tavsiflandi. Bu pedagogga qo'llab-quvvatlash ishini bolaning aniq ehtiyojiga yo'naltirish imkonini beradi. Ijtimoiy moslashuvni uch subyektning muvofiqlashtirilgan faoliyati natijasi sifatida talqin qiluvchi "tengdosh-bola-pedagog" modeli asoslandi.

Ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan, inklyuziv ta'lim muhitining samaradorligini faqat bolaning o'zlashtirish ko'rsatkichlari bilan baholash yetarli emas. Uning tengdoshlari bilan munosabati, jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki, mustaqilligi va ta'lim muhitida o'zini xavfsiz his qilishi ham muhim mezon sifatida qaralishi lozim.

Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning ijtimoiy moslashuvini rivojlantirish inklyuziv ta'limning qo'shimcha vazifasi emas, balki uning asosiy natijalaridan biri sifatida qaralishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 23.09.2020. – Toshkent, 2020.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 13.10.2020-yildagi PQ-4860-son qarori "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". 1-ilova: 2020–2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi. – URL: <https://lex.uz/docs/-5044711>.

Khalikov A.K. Scientific-theoretical foundations of social adaptation of young graduates with visual impairments in life // Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2023. – P. 253–264.

Qahramonovich X.A. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bitiruvchi yoshlarni mustaqil hayotda ijtimoiy moslashuvini amalga oshirishda pedagogik hamkorlik // Science and Innovation. – 2023. – Vol. 2, Special Issue 12. – P. 561–563.

Qahramonovich X.A. Vocational guidance of young people in the context of inclusive education // Shokh Articles Library. – 2026. – Vol. 1, No. 1. – P. 563–566.

Khalikov A. Professional faults in the activity of a teacher // Science and Innovation. – 2024. – Vol. 3, No. B9. – P. 61–63.

Khalikov A. Principles and methods of increasing teaching excellence in the modern educational space // Science and Innovation. – 2023. – Vol. 2, No. B11. – P. 164–167.

Khalikov A. Communicative methods of communication with students // Science and Innovation. – 2023. – Vol. 2, No. B11. – P. 491–494.

Khalikov A. The set of abilities that characterize the "pedagogical skill" of a teacher // Science and Innovation. – 2023. – Vol. 2, No. B11. – P. 160–163.

Khalikov A.K. Methodical bases of increasing educational activities in legal education of students with limited vision // Eastern European Scientific Journal. – 2017. – No. 4. – P. 69–71.

United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Article 24: Education. – New York: United Nations, 2006.

UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris: UNESCO, 1994. – 47 p.

Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – 3rd ed. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011.

Ainscow M. Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences // Nordic Journal of Studies in Educational Policy. – 2020. – Vol. 6, No. 1. – P. 7–16.

Florian L. What counts as evidence of inclusive education? // European Journal of Special Needs Education. – 2014. – Vol. 29, No. 3. – P. 286–294.

Florian L., Black-Hawkins K. Exploring inclusive pedagogy // British Educational Research Journal. – 2011. – Vol. 37, No. 5. – P. 813–828.

Koster M., Nakken H., Pijl S.J., van Houten E. Being part of the peer group: A literature study focusing on the social dimension of inclusion in education // International Journal of Inclusive Education. – 2009. – Vol. 13, No. 2. – P. 117–140.

Bossaert G., Colpin H., Pijl S.J., Petry K. Truly included? A literature study focusing on the social dimension of inclusion in education // International Journal of Inclusive Education. – 2013. – Vol. 17, No. 1. – P. 60–79.

Garrote A., Sermier Dessemontet R., Moser Opitz E. Facilitating the social participation of pupils with special educational needs in mainstream schools: A review of school-based interventions // Educational Research Review. – 2017. – Vol. 20. – P. 12–23.

Nilholm C. Research about inclusive education in 2020: How can we improve our theories in order to change practice? // European Journal of Special Needs Education. – 2021. – Vol. 36, No. 3. – P. 358–370.

Выготский Л.С. Основы дефектологии. – СПб.: Лань, 2003. – 654 с.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 23.09.2020. – Toshkent, 2020.
- [2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 13.10.2020-yildagi PQ-4860-son qarori "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". 1-ilova: 2020–2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi. – URL: <https://lex.uz/docs/-5044711>.
- [3] Khalikov A.K. Scientific-theoretical foundations of social adaptation of young graduates with visual impairments in life // Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2023. – P. 253–264.
- [4] Qahramonovich X.A. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bitiruvchi yoshlarni mustaqil hayotda ijtimoiy moslashuvini amalga oshirishda pedagogik hamkorlik // Science and Innovation. – 2023. – Vol. 2, Special Issue 12. – P. 561–563.
- [5] Qahramonovich X.A. Vocational guidance of young people in the context of inclusive education // Shokh Articles Library. – 2026. – Vol. 1, No. 1. – P. 563–566.
- [6] Khalikov A. Professional faults in the activity of a teacher // Science and Innovation. – 2024. – Vol. 3, No. B9. – P. 61–63.
- [7] Khalikov A. Principles and methods of increasing teaching excellence in the modern educational space // Science and Innovation. – 2023. – Vol. 2, No. B11. – P. 164–167.
- [8] Khalikov A. Communicative methods of communication with students // Science and Innovation. – 2023. – Vol. 2, No. B11. – P. 491–494.
- [9] Khalikov A. The set of abilities that characterize the "pedagogical skill" of a teacher // Science and Innovation. – 2023. – Vol. 2, No. B11. – P. 160–163.
- [10] Khalikov A.K. Methodical bases of increasing educational activities in legal education of students with limited vision // Eastern European Scientific Journal. – 2017. – No. 4. – P. 69–71.
- [11] United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Article 24: Education. – New York: United Nations, 2006.
- [12] UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris: UNESCO, 1994. – 47 p.
- [13] Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – 3rd ed. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011.
- [14] Ainscow M. Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences // Nordic Journal of Studies in Educational Policy. – 2020. – Vol. 6, No. 1. – P. 7–16.
- [15] Florian L. What counts as evidence of inclusive education? // European Journal of Special Needs Education. – 2014. – Vol. 29, No. 3. – P. 286–294.
- [16] Florian L., Black-Hawkins K. Exploring inclusive pedagogy // British Educational Research Journal. – 2011. – Vol. 37, No. 5. – P. 813–828.
- [17] Koster M., Nakken H., Pijl S.J., van Houten E. Being part of the peer group: A literature study focusing on the social dimension of inclusion in education // International Journal of Inclusive Education. – 2009. – Vol. 13, No. 2. – P. 117–140.
- [18] Bossaert G., Colpin H., Pijl S.J., Petry K. Truly included? A literature study focusing on the social dimension of inclusion in education // International Journal of Inclusive Education. – 2013. – Vol. 17, No. 1. – P. 60–79.
- [19] Garrote A., Sermier Dessemontet R., Moser Opitz E. Facilitating the social participation of pupils with special educational needs in mainstream schools: A review of school-based interventions // Educational Research Review. – 2017. – Vol. 20. – P. 12–23.
- [20] Nilholm C. Research about inclusive education in 2020: How can we improve our theories in order to change practice? // European Journal of Special Needs Education. – 2021. – Vol. 36, No. 3. – P. 358–370.
- [21] Выготский Л.С. Основы дефектологии. – СПб.: Лань, 2003. – 654 с.